

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 342

Новиков О. В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державного будівництва
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Черніков Д. Ю.,

*студент Інституту прокуратури і кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ПОЛІТИЧНИЙ РЕЖИМ ЯК ХАРАКТЕРНА ОЗНАКА СУСПІЛЬСТВА

POLITICAL REGIME AS A CHARACTERISTIC FEATURE OF SOCIETY

Для ефективного забезпечення миру та безпеки в постколоніальну епоху необхідно проводити аналіз та дослідження суспільств, які будують власні держави на Близькому Сході та в Африці. Застосування власного розуміння організації політичної й державної влади як головного елемента політичного режиму західною спільнотою до зазначених держав здійснюється без врахування особливостей їхніх суспільств: етнічні, релігійні, традиційні, історичні. Наслідками таких прорахунків стають громадянські війни, етнічні чистки, економічні й соціальні кризи. Тому в разі нав'язування будь-якого політичного режиму державам Близького Сходу та Африки треба враховувати головні особливості цих суспільств.

Ключові слова: *політичний режим, держава, вибори, демократизація, суспільство, громадянська війна, геноцид.*

Для эффективного обеспечения мира и безопасности в постколониальную эпоху необходимо проводить анализ и исследования обществ, которые строят собственные государства на Ближнем Востоке и в Африке. Применение собственного понимания организации политической и государственной власти как главного элемента политического режима западным сообществом в указанных государствах осуществляется без учета особенностей их обществ: этнические, религиозные, традиционные, исторические. Последствиями таких просчетов становятся гражданские войны, этнические чистки, экономические и социальные кризисы. Поэтому при навязывании любого политического режима государствам Ближнего Востока и Африки надо учитывать главные особенности этих обществ.

Ключевые слова: *политический режим, государство, выборы, демократизация, общество, гражданская война, геноцид.*

For effectively ensure peace and security in the post-colonial era, it is necessary to analyze and research societies that are building their own states in the Middle East and Africa. Applying their own understanding of the organization of political and state power, as the main element of the political regime, the Western community in these states is carried out without taking into account the characteristics of their societies: ethnic, religious, traditional, historical. The consequences of such miscalculations are civil wars, ethnic cleansing, economic and social crises. Therefore, when imposing any political regime to the states of the Middle East and Africa, the main features of these societies must be taken into account.

Key words: *political regime, state, elections, democratization, society, civil war, genocide.*

На сьогоднішній день питання про нездатність прийняти незахідними суспільствами демократичні порядки стає актуальнішим. Більшість науковців пояснюють це історичними, традиційними, релігійними особливостями окремих культур. Саме не розуміння політичною і науковою елітою Західної цивілізації різниці між рівністю та однаковістю народів етносів, на жаль, призвело до таких наслідків: громадянських та релігійних війн, етнічних чисток і геноцидів у країнах Близького Сходу та Африки. Дана проблема досліджувалася Нестеровою Т.П., Семеновим В.А., Герасимовим В.С., Борисовим Н.А.

Заперечення існування народу як такого в традиційному розумінні західною елітою, бо для них народ – це група людей, яка живе на одній території та об'єднана мовою й громадянством, зробило їх безсильними перед вирішенням тих проблем, які виникли в процесі демократизації зазначених країн. У першу чергу народом є певна сукупність людей, що пройшла біологічну й соціальну еволюцію про-

тягом не одного тисячоліття, тобто має свої традиції, систему цінностей, ментальність, певний рівень правосвідомості – наявний власний соціокультурний простір.

Західна цивілізація до опанування демократії пройшла далеко не демократичний та гуманний шлях. У середні віки панувало всевладдя церкви та інквізиції, привселюдно карали та страчували на головній площі міста злочинців, на що приходили дивитися сім'ями міщани. Далі була епоха абсолютних монархій. Лише Генріх VIII стратив стільки людей, скільки не страчував Іван Грозний зі своїми опричниками. Кінцем абсолютизму стали буржуазні революції, які запустили процес демократизації західноєвропейських держав – так звану першу хвилю демократизації, що тривала сто років. Сучасні держави Старого світу формувалися досить тривалий час, в процесі якого відбувалася переплавка народів, тобто уніфікація всіх сфер життя, тривала еволюція в усвідомленні окремого громадянина власної участі в політичному

житті держави, збільшувався рівень правосвідомості населення, підвищувався матеріальний рівень життя, з'явився і вдосконалювався соціальний плюралізм – саме ці всі речі в сукупності створили умови для існування демократії.

У більшості держав Близького Сходу та Африки таких умов на сьогоднішній день не існує, і тому результатами штучної демократизації цих країн будуть лише громадянські війни, зруйновані економіки.

Після Першої світової війни, коли Великобританія і Франція поділили Близький Схід на підмандатні території, не були враховані як етнічні, так і релігійні особливості даного регіону. Демократизація Іраку після повалення режиму Саддама Хусейна не здійснилася саме тому, що не була врахована етнічно-конфесійна особливість цієї держави. В Іраку проживають араби, курди, туркмени, які в переважній більшості є мусульманами, асирійці – християни та езиди як окрема етноконфесійна група. В свою чергу, араби за релігійним критерієм поділяються на мусульман – шиїтів та сунітів. Різниця між ними зводиться до спору: хто може бути духовним і політичним правителем? Протистояння між ними почалось одразу після вбивства у 7 столітті сунітами праведного халіфа Алі ібн Абу Таліба, яке продовжувалося наступні століття і деколи доходило до різни. На ці відмінності наклалося те, що сунізм у переважній більшості – це релігія арабів, шиїзм – персів. При цьому представники тієї чи іншої конфесії або етносу живуть компактно й відокремлено, що унеможлиблює добровільну асиміляцію. Демократизація сучасного Іраку, поділеного за етнічними і релігійними критеріями, не сприятиме його єдності, а навпаки, стане руйнівним чинником.

Західна демократія базується на різних варіантах правління більшості, а це допускає, що більшість є нестабільною і сьогоднішня меншість має можливість свого часу стати більшістю. Але коли населення поділяється за етнічними, племінними або релігійними ознаками, від таких розрахунків треба відмовитися. Група, приречена на постійний статус меншості, не прийме таке політичне рішення справедливим. Тим паче тоді, коли меншість управляє більшістю, що було в Іраку (вищі посади надавалися сунітам), в Руанді (народ тутсі правив народом хуту). За таких обставин не можуть існувати ні парламентаризм, ні інститут демократичних виборів, бо над державою постійно би нависала загроза розпаду. В таких умовах політичний процес зводиться до боротьби не за чергування влади, а за домінування, причому досягається це через перевороти та етнічні конфлікти, а не конституційним шляхом. Здавалося, що парламентаризм здатен вирішити дану проблему, бо представники всіх етнічних і релігійних груп представлені в законодавчому органі. Ті, що отримали більшість голосів на виборах, стають владою, а меншість – опозицією, і саме конструктивна взаємодія призводить до ефективного управління державою. Але це не так. Ідею лояльної опозиції – сутність сучасної парламентської демократії – важко реалізу-

вати в умовах, коли опозиція сприймається як загроза національної єдності, а належність до неї прирівнюється ледве не до державної зради [1, с. 223–226]. Саме тому країни з релігійною та етнічною різноманітністю більш схильні до громадянських війн, що супроводжуються, як правило, етнічними чистками. Це ми спостерігали в Югославії й спостерігаємо досі в Іраку. Демократизація держав описаного типу неминуче призведе до їх кровавого розпаду. Лише авторитарні методи управління баасицького режиму дозволили зберегти в єдності Ірак і не допустити релігійних та етнічних війн.

Ще однією головною причиною неможливості демократичного розвитку сучасного Іраку є домінування феодальних відносин у сільськогосподарській сфері, в якій залучено близько 70% усього населення. Безземельні й малоземельні селяни обробляють землю, власниками якої є шейхи, багаті міщани та великі поміщики. Іракський дослідник Джафар Хайа вказав: «Користуючись безземеллям селян, великі поміщики перетворили багатьох із них у феодальних рабів...». Селяни віддають не менше 3/5 врожаю поміщикам і при цьому існує феодальна монополія на засоби зрошення земель. Отже, вводити принцип виборності вищих органів державної влади в тій країні, де 70% населення перебуває у феодальній залежності, м'яко кажучи, є недоцільним.

Більш наочним прикладом згубної демократизації держави є Лівія. Після поразки урядових військ Муаммара Каддафі та повалення Джамахарії (особливої форми державного ладу) була проголошена перемога свободи й демократії і були проведені загальні вибори до парламенту. Що ми бачимо через 5 років? Громадянська війна, яка одразу почалася після повалення режиму, продовжується, вертикаль влади існує тільки формально, уряд контролює лише територію столиці, країна поділена на квазі-держави, ІДІЛ зміцнила власні позиції. Чому демократія в Лівії не прижилася? Бо не було умов для її існування: народ поділений за племінним критерієм, суспільство в країні не громадянське, а кланово-племінне. Там, де населення ставить інтереси клана, племінні вище від інтересів держави, демократизація неминуче призведе до розпаду держави [2].

Коли ми говоримо про нездатність демократії на сьогоднішній день зберегти в єдності такі країни, як Ірак, Лівію, то причиною цього більшою мірою ми називаємо етнічну та релігійну неоднорідність населення. Ситуація в країнах південніше від Сахари дещо інша. Поряд із етнічними проблемами існує цивілізаційна.

Демократія як одна з форм організації держави найбільше сприяє самореалізації індивіда. Тобто вона наділяє особу таким комплексом прав і свобод, що дає можливість їй стати самодостатньою, у першу чергу в матеріальному сенсі. Дана функція держави не є первинною, вона не була причиною появи держави, як, наприклад, функція захисту окремої групи людей від зовнішнього ворога або організація суспільних робіт. Але на цивілізаційній драбині вона знаходиться вище за інші. Демократію

ми розглядаємо у тому значенні, в якому вона розумілася останні 2 тисячі років до ХХ століття, – влада не всіх, а лише тих, хто має достатнє матеріальне становище й освіту, щоб бути незалежним і свідомим виборцем, тобто відсутнє загальне виборче право. Процес демократизації держави полягає у переданні влади одній особі або групі осіб до значної частини населення, яка керує країною через своїх виборних представників. Відбувається розподіл влади на законодавчу, судову й виконавчу, кожна з яких контролює діяльність інших. У свою чергу, суспільні інститути здійснюють контроль за діяльністю органів державної влади. Тобто складається суспільно-політична система, цементуючим елементом якої є правосвідомість громадян. Наявність усієї сукупності політичних і суспільних інститутів, регламентації суспільних відносин правом, що забезпечується правосвідомістю громадян, свідчить про структурованість і складність даного суспільства. Демократизація держав із структурованим суспільством дає позитивні результати. Натомість демократизація держав із простим традиційним суспільством, у членів якого взагалі відсутня правосвідомість, а особиста влада в найгрубішій силі є деяким видом права, призводить до неспроможності держави підтримувати правопорядок, до економічної розрухи, корупції, збагачення державної еліти та злиднів населення [3].

Прикладом невдалої демократизації є ПАР. Тобто демократія там існувала, тільки була вона демократією білих (бурів). До початку 1990-х ПАР була країною першого світу – для білих, звичайно. Її економіка складала 40% ВВП усіх африканських держав південніше від Сахари. Після того, як у 1994 році в країні був відмінений апартеїд, відбулися загальні вибори, ПАР перетворилася в країну навіть не третього, а четвертого світу. Дохід середнього південноафриканця впав на 40%, доходи найбіднішого (тобто чорного) населення – на 50%. Рівень безробіття складає 40%. Збагатилися тільки наближені до влади колишні революціонери, керівники профспілок, що відразу стали мільярдерами (відбулася приватизація промислових об'єктів державної власності – населення залишилося ні з чим). Середня тривалість життя впала з 1994 року з 64 до 49 років. Корупція у вищих ешелонах влади процвітає. За рівнем освіти країна займає 143-тє місце з 144-х. Рівень злочинності – один із найвищих у світі. Характерно те, що в ПАР процвітає расизм чорних, глава міжнародної організації Genocide Watch Грегорі Стентон кваліфікує системне вбивство білих як геноцид. ПАР є лідером у світі за кількістю згвалтувань на душу населення – 500 тисяч на рік. Вважається фактом, що для жінки, народженої в ПАР, вірогідність стати жертвою згвалтування вище, ніж вірогідність навчитися читати. Також ПАР займає одне з перших місць у світі за кількістю згвалтувань дітей. Це і не дивно, бо коли президент ПАР Табо Мбека заявляв, що від СНІДу можна вилікуватися, вступивши у статеві відносини із незайманою, то громадяни, будучи законослухняними, прислухалися до поради свого

лідера. Наступний президент Джейкоб Зума не кращий за попереднього: закінчив лише 3 класи початкової школи, обвинувачувався в звалтуванні, заявляв: СНІД як інфекційне захворювання – видумка білої цивілізації, при тому, що кожний сьомий у ПАР ВІЧ-інфікований.

Аналогічна ситуація була в Зімбабве. До проведення загальних виборів і приходу до влади представників корінного населення Зімбабве стало головним експортером пшениці й кукурудзи в Африці, на сьогодні аграрна сфера зруйнована (земля була відібрана у білих фермерів), нові власники виявилися поганими аграріями.

Наведені приклади не є поодинокими випадками. Населення більшості країн південніше від Сахари у колоніальний період жило в матеріальному плані краще, ніж зараз. А найголовніше те, що європейці, будучи правителями цих країн, стримували різницю одних етнічних груп над іншими. Мало хто знає, що у 1994 році в Руанді представники народу хуто вирізали представників тутсі, лише за 100 днів близько одного мільйона – 20% населення країни. Саме до таких наслідків призводить сліпа демократизація. Це найбільш яскравий приклад, але майже всі громадянські війни в Африці супроводжувались етнічними чистками. Все вищенаведене вказує нам на рівень у соціальній еволюції жителів Чорної Африки, наводить нас на думку, що корінне населення неспроможне на даний момент створити цивілізацію, а тим паче збудувати демократію. Не треба плутати адаптаційний ресурс конкретного представника будь-якої національності з креативним ресурсом соціуму. Адаптаційний ресурс корінних африканців дозволяє пристосуватися до цивілізованого життя. Але здатність адаптуватися до цивілізації ще не є здатністю створити цивілізацію. Гарним підтвердженням є Ліберія. Ліберія, що заснована в 1822 році американцями, заселена в переважній більшості вільними афроамериканцями. Під час заснування покладалося багато надій, що ось тепер пригноблені народи Африки підуть по шляху прогресу і увійдуть як рівні в сім'ю цивілізованих народів. Були скопійовані Конституція, прапор із однією першою зіркою, надавалися промислова техніка, фінанси. Незважаючи на існування майже 2 століття, і там злидні, закону немає, працювати ніхто не хоче і створити економіку не вдається. І взагалі, як виявилось нещодавно, президент Чарльз Тейлор – людоїд. Тому говорити про те, що ліберійці збудували демократію, яка стала ефективною формою організації їхньої держави, не доводиться.

Підсумовуючи, можна сказати, що політичний режим є невід'ємною ознакою конкретного народу. Демократія як одна з форм організації держави є результатом еволюційного та революційного розвитку європейської цивілізації і для свого існування потребує обов'язкової наявності етнічної та релігійної однорідності населення, складності та структурованості суспільства, його цивілізованості, високого рівня правосвідомості населення, достатнього матеріального рівня життя. Штучна демократизація держав, які не готові до неї, неминуче набуває

деструктивного характеру і призводить виключно до негативних наслідків. Заперечення західною елітою даної тенденції свідчить лише про її сліпу віру у все-силля демократії.

Немає вічних рецептів на всі історичні ситуації. Немає єдиних ліків від усіх недуг. Немає одного політичного ладу, найкращого для всіх народів і на всі випадки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Киссинджер Г. Нужна ли Америке внешняя политика? / Г. Киссинджер. – М. : Научно-издательский центр «Ладомир», 2002. – 352 с.
2. Вилков А.А. Родоплеменной и религиозный фактор в технологиях современных «Цветных революций» (На примере Ливии) / А.А. Вилков // Известия Саратовского университета. – 2015. – С. 53–59.
3. Семенов В.А. Влияние социальной активности на функционирование политической системы: различия между клановым исламским и западным индивидуалистическим обществом / В.А. Семенов // Современные исследования социальных проблем. – 2012. – № 5.
4. Герасимов В.С. Политическая меритократия – восточная альтернатива западным традициям управления обществом в XXI веке / В.С. Герасимов // Вестник МГИМО Университета. – 2015. – С. 193–199.
5. Веллер М.И. Человек в системе / М.И. Веллер. – М. : Изд-во АСТ, 2010. – 576 с.
6. Латынина Ю.Л. Манифест разочарованного интеллигента / Ю.Л. Латынина // Кстати RASSIAN AMERICAN NEWS AND VIEWS. – 2014.